خليق ٻگهيو

شاهه لطيف وٽ ڪلاسيڪيت جو فڪري تصور

Abstract

Concept of Classicism in Shah Latif

The topic of this article deals with the concept of classicism in the poetry of Shah Latif.

The definition of classicism in Literature is its universal appeal without any bounds of time and space. Such literature is relevant in all ages and at all times.

Human emotions of joy and sorrow, of love and hate are uniform everywhere and when a poet expresses these emotions in a way that has an appeal for people without any discrimination, the expression becomes universal.

In the different Surs or chapters composed according to musical notations the poet has dealt with different aspects of human relationship from the pangs of separation, desire to unite with the beloved and the contentment after union the poet has used several aspirations of a person in love. The beautiful diction of the poet and the power of his imagination has helped him create verbal images of these emotions.

One couplet he depicts the concept that with the changing of reasons the lover feels an urge to pray for union with the beloved. And in another couplet he regrets his own inability to express himself in a previous meeting and wishes to be more careful in enjoying his company in future.

In this way he goes on wishing for the union with the beloved. In this process, he is ready to forego his own ego and regate his own “self”.

The conclusion of this article is logical in which it is proved that every creative writer has his own limitations but a classic has got no limitation and his creative art is boundless. Shah Latif being a poet of human emotions and of matters related to the whole humanity, is a classic and a universal poet in his own right, as he has passed the tests of time and space. His poetry is relevant today even after 300 years and is true for humans living any where in the world.

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

انهيءَ ڳالهه ۾ ڪو به وڏائُ ڪونهي، ته سنڌي ادب ۽ شاعريءَ ۾ ڪلاسيڪيت جو سڀ کان وڏو پيندار شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو ڪلام آهي. ڪلاسيڪيت جي بنيادي تشريح هيءَ آهي ته ”اهو ادب، جيڪو هر زماني ۾ زنده جاويد هجي، تنهن ادب کي ڪلاسيڪي ادب ڪوٺيو ويندو آهي.“ ڪلاسڪ اُها شيءِ هجي ٿي، جيڪا پائيدار هجي، جنهن ۾ دائميت هجي، جنهن ۾ آفاقيت هجي، جنهن ۾ امرتا ۽ هميشگي هجي، پر جيڪا شيءِ پنهنجي عهد ۽ زماني سان فنا ٿي وڃي يا پنهنجي تخليقي جوهر ۾ ارتقائي عمل سان سلهاڙجي جهڪي ٿي وڃي، سا ڪڏهن به ڪلاسيڪيت جي مرتبي تي پهچي ڪانه ٿي سگهي. جيتوڻيڪ شاهه لطيف جي زماني کان اڳ جي شاعرن جي شاعريءَ ۾ به ڪلاسيڪي رنگ و آهنگ آهي، پر شاهه لطيف وٽ ڪلاسيڪيت وڌيڪ منظم ۽ سگهاري شڪل ۾ نظر اچي ٿي، ڇاڪاڻ ته شاهه لطيف جي اڪثر شاعري موضوعي آهي يا تخليقڪار جي داخليت جو اظهار آهي. هو سماج جي سمورن فڪري ۽ سماجياتي حادثن جي تصوير محض خارجي طرح بيان ڪونه ٿو ڪري، پر انهن سمورن حادثن جي گهراين ۽ ڪارجن جو اندروني ڇيد ڪري، روح جي تارن کي به نئين سنگيت سان سرشار ڪري ٿو. اهڙيءَ طرح سندس شاعريءَ جو محور ۽ مرڪز اڪثر ڪري، انساني احساسن، روحاني جذبن ۽ اندروني رجحانن جي چوگرد بيٺل دنيا تي اڏيل آهي:

سَر نسريا پاند، اتر لڳا آءُ پرين!
مون تو ڪارڻ ڪاند! سهسين سڪائون ڪيون.

شاهه لطيف فرمائي ٿو ته:

سَرن جي سلن به ڳپ جهليو آهي، اتر جو به واءُ لڳو آهي، اي منهنجا پرين! اي منهنجا ڪانڌ! تنهنجي آس ۾، تنهنجيءَ سڪ ۾ مون ته انيڪ سڪائون ٻاسيون آهن.

شاهه لطيف جتي مُند جو ذڪر ڪيو آهي، اُتي فطرت جي به خوبصورت عڪاسي ڪئي آهي. جتي وٽجاري جو ذڪر ڪري، تاريخي پس منظر جو هن ۾ احاطو ڪيو ويو آهي، اُتي سنڌي ماڻهن جي سُڪائن يا ڏيئن ٻارڻ واري پراڻي سنڌي ڪلچر جو به ذڪر ڪيو آهي، پر جيڪا شيءِ هن ۾ سگهاري آهي، جيڪا تخليقي احساس تخليق ڪري ٿي، سا آهي وٽجاري جي زال جي سڪ، محبت، درد، جذبو ۽ انتظار جي ڏکهي

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

كيفيت جو اظهار!؟ درحقيقت اُهائي كلاسيكيت آهي، اُهي ئي دائمي فكري قدر آهن، جنهن تي سندس شاعريءَ جو تخليقي بنياد ٿهيو آهي، هڪ ٻئي بيت ۾ ڏسو ته شاهه سائين ڪيئن نه روح جي گهراين ۾ تخليقي جوهر ڪي تحليل ڪري ٿو:

جيڪر اچي هاڻ، ته ڪريان روح رچنديون،
آيل! ڊولئي ساڻ، هوند ڳر لڳي ڳالهيون ڪريان.

شاهه لطيف چوي ٿو ته پرين هيڪر اچي وڃي ته ساڻس روح واريون رهاڻيون ڪريان! دل جا سمورا درد ٻڌايان ۽ پنهنجا روحاني زخم کولي ڏيکاريانس. اي جيجل! منهنجي اندر ۾ پرينءَ جي اها سِڪَ آهي، اُها محبت آهي، جو هڪ ڀيرو اچي ته ڪيس ڳلي لڳائي ڳالهيون ڪريان!!

هتي هن بيت ۾ جنهن درد، سڪ، انتظار، پريت ۽ آس جو ذڪر شاهه سائين ڪري ٿو، اُهو لامحدود آهي. اُها شيءِ زمان و مڪان جي حدن کان ٻاهر آهي. شاهه سائين جنهن روح رهاڻ جي ڳالهه ڪري ٿو، تنهن ۾ هرڪو پنهنجي پنهنجي تخيل سان سوچي سگهي ٿو ۽ پيار جو درد اوتي سگهي ٿو، روح جي اٿاهه گهراين ۾ پنهنجي وجود کي تحليل ڪري سگهي ٿو، اهڙيءَ طرح شاهه لطيف جو هيءُ بيت عظيم انساني رومانوي درد جي ورثي جو هڪ حصو بڻجي وڃي ٿو. اچو ته هن ڏسا ۾ شاهه لطيف جو هڪ ٻيو بيت پڙهون:

وڪر سو وهاءِ، جو پَئي پُراڻو نه ٿئي،
ويچيندي ولات ۾، ذرو ٿئي نه ضاءِ،
سا ڪا هڙ هلاءِ، آڳهه جنهين جي ابهين.

مٿين بيت ۾ ڏسجي ته شاهه لطيف اهڙي وکر جي ڳالهه ڪري ٿو، جيڪو زمانن گذرڻ ڪانپوءِ به پُراڻو نه ٿئي، جنهن جو ذرو به ضايع نه ٿئي! ۽ هڪ اهڙي سماجي، نظرياتي، فڪري، روحاني ۽ تاريخي جدوجهد هجي، اهڙو ڪارنامو هجي، اهڙو فلسفيانه عظيم ڪردار هجي، جو اهلِ نظر جي سامهون اُهو باڪردار فرد فخر سان ڪنڌ کڻي سگهي. هي بيت حياتيءَ جي هر مثبت پاسي ۽ سمت ڏانهن پنهنجو تخليقي سفر ڪري ٿو ۽ جدوجهد جي هر پهلوءَ جي عڪاسي ڪري ٿو، پر وڌيڪ غور طلب ڳالهه هيءَ آهي ته هيءَ شاعري به جڏهن دائمي قدر آڇي ٿي، تڏهن ڪلاسيڪيت جي امرتائن

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

سان سنوارجي وڃي ٿي. مٿين بيت ۾ جيڪا سماجي، فڪري دائميت ۽ آفاقيت آهي، سا ئي انکي ڪلاسيڪي نظرين سان همڪنار ڪري ٿي. مٿين بيت جي ٻئي رخ ڏانهن انداسين تہ شاهہ لطيف هن بيت ۾ درس ڏئي ٿو تہ انسان دنيا ۾ هڪ فڪري ۽ روحاني تحريڪ جو مظهر بڻجي وڃي. ايئن ڪرڻ سان نہ رڳو هُو خود تاريخ بڻجي ويندو، پر خدا وٽ بہ جنت جو حقدار بڻجي ويندو.

ڪنهن بہ فڪر، ڪنهن بہ نظرئي سان ڪميٽمينٽ قائم ڪرڻ وڏي وٽ هجي ٿي. يڪتائي فرد جي سوچن، فڪرن ۽ نظرين سان جيڪي ٻنڌڻ ٻڌي ٿو انهن سان عظيم ترين ڪميٽمينٽ جو اظهار ڪجهہ هن طرح ڪري ٿو، جو نہ صرف سندس فني ڪاوشن کي ڪلاسيڪي جلابخشي وڃي ٿي، پر فرد کي پنهنجيءَ ڪميٽمينٽ جي فڪري ڏسائن ۾ تڪليفون سهڻ کي بہ حياتيءَ جي عظيم مقصد سان سلهاڙڻو پوي ٿو:

ڪــــامـــــان پــــچـــــان، پــــچــــران، لــــچـــــان ۽ لــــوچـــــان،
تــــــن ۾ تــــونــــــس پــــريــــــن جــــي، پــــيــــــان نــــــہ ڍاپــــــان،
جــي ســمــنـــڊ مـــنــهــن ڪــريــان، تــوءِ ســرڪــيــائــي نـــہ تــئــي.

شاهہ لطيف مٿين بيت ۾ محبت کي هڪ اهڙي اُڃ سمجهي ٿو، جيڪا فرد کي بيچينيءَ ۽ بيقراريءَ ڏانهن وٺي وڃي ٿي ۽ فرد انهيءَ سڪ ۾ چوي ٿو تہ، "سارو سمنڊ پي وڃان تہ بہ مون لاءِ چڻ هڪ سرڪ بہ نہ آهي." هتي شاهہ لطيف پنهنجي ڪلام کي نہ صرف ڪلاسڪيت ارپي ٿو، پر فڪري ۽ احساساتي بنياد عشق جي اُڃ کي اُها وسعت بخشي ٿو جڻ تہ اُهو بہ حياتيءَ جو هڪ دائمي قدر هجي. شاهہ لطيف جي مطابق جڏهن درد جي شدت وڌي ٿي، تڏهن سوچ جي پرواز بہ ڪٿي وڃي ٿي، اهڙيءَ طرح مٿيون بيت فڪري ۽ احساساتي بنياد تي ڪلاسيڪيت جهڙا آفاقي قدر بخشي، سموري انسانيت جو يادگار ورثو بڻجي ويو آهي، پوءِ اُهو فرد سنڌ جو هجي يا عراق جو، ڪوريا جو هجي، يا وچ اوڀر جو، هندستان جو هجي يا لاطيني آمريڪا جو. هي بيت ڪلاسيڪيت جهڙي فڪر جو اهڙو ورثو آهي، جيڪو سموري انسانيت جي جذبن جي وڪالت ڪري ٿو ۽ حياتيءَ جي دائمي قدرن کي پنهنجي احاطي ۾ سميٽي ٿو. هڪ ٻي احساساتي دائميت، هڪ ٻي آفاقي حقيقت موت آهي. شاهہ لطيف جڏهن حياتي جهڙيءَ حسين شيءِ کي موت ۾ تبديل ٿيندي ڏسي ٿو، جڏهن پرينءَ کي موت کان پوءِ ڏسي ٿو، جڏهن

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

هڪ دؤر جي خاتمي ۽ ٻئي دؤر جي ابتدا ڪي ڏسي ٿو، تڏهن سندس شاعريءَ ۾ ڪيڏي نہ حيرانگي شامل ٿي وڃي ٿي!!؟ ايڏي وڏيءَ ٽرئجڊيءَ کي ڪيئن ٿو ڏسي!؟ ڏک جي اضطرابي ڪيفيتن ۾ ڪهڙي طريقي سان اٿاهہ قدر پري ٿو، ان جو اظهار هيٺ ڏنل بيت ۾ ڏسي سگهجي ٿو:

جا پـــونءِ پـــيـــريـــن مـــون، ســا پـــونءِ مـــتـــي سَـــڄـــڻـــيـــن!
ڏگ لـــــــتــــــبـــــــا ڏوڙ ۾، اُپـــــــي ڏٺـــــــاســـــــون،
ڏيـــنـــهـــن مـــڙئـــي ڏون، اُٿـــي لـــوچ لـــطـــيـــف چـــئـــي.

ڀٽائيءَ جي شاعريءَ جي ڪلاسيڪي نظرئي جو تعلق سڌو سنئون ڪنهن يورپ جي تحريڪ سان ڪونهي، نہ وري اڄ تائين سنڌي ادب جي ڪلاسيڪيت ڪنهن منظم روپ ۾ موجود رهي آهي. سنڌ ۾ ماضيءَ جي سنڌي ادب واري ڪلاسيڪيت رومانيت واري فني اظهار کان بہ ڌار ڪانهي، نہ ئي هتي ڪا ڪلاسيڪي ادب جي ڪا تحريڪ موجود رهي آهي، البتہ ڪلاسيڪيت جو لاڙو موجود رهيو آهي، جنهن ڪلاسيڪي تصور جي اعتبار کان ڪئين رنگ پريا آهن. شاهہ لطيف وٽ ڪلاسيڪي ادب جو تصور ڇا هو؟ حتمي طرح ڪا بہ دعويٰ نٿي ڪري سگهجي، البت ايترو چئي سگهجي ٿو تہ جهڙيءَ طرح صدين ڪانپوءِ بہ شاهہ لطيف جو ڪلام اڄ بہ تازه دم آهي ۽ جهڙيءَ طرح ڀٽائي ڪلاسيڪي ادب کي پليڪار ڪيو آهي، تنهن ۾ پهرين ترجيح اُهي حياتيءَ ۽ ڪائنات جي ارتقا جا ڪي دائمي قدر آهن، جن کي شاهہ لطيف پنهنجيءَ شاعريءَ ۾ نهايت حسين انداز ۾ پوئيو آهي. شاهہ لطيف وٽ ڪلاسيڪي ادب جي تشڪيل ۾ حياتيءَ جي دائمي ۽ آفاقي قدرن جي عڪاسي آهي. اهڙن قسمن جي سماجي ۽ حياتياتي قدرن کي لاثاني ڪمٽمينٽ ۾ ڪجهہ هن طرح بہ بيان ڪري ٿو:

مـــون ســـي ڏٺـــا مـــاءِ، جـــنـــيـــن ڏٺـــو پـــريـــن کـــي،
تـــنـــيـــن ســـنـــدي ڪـــاءِ، ڪـــري نـــہ ســـگـــهـــان ڳـــالـــهـــڙي.

منهنجي خيال موجب شاهہ لطيف ڪلاسيڪيت جو سڀ کان وڏو شاعر انهيءَ ڪري ئي آهي، جو هو ڪيفيتن جو شاعر آهي. هن وٽ فڪر جا تضاد ڪونهن، پر انساني سڀاءُ جي هڪ خصلت جيان متضاد ڪيفيتون بہ آهن. وڏي ڳالهہ تہ وٽس اعليٰ پايي جون ڪيفيتون آهن، جنکي جيڪڏهن بيان ڪري تہ هوند وڻ ٻري وڃن ۽ ساوڪ

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

ايري ٿي ڪانہ.!؟

حقيقت هن حال جي، جي ظاهر ڪريان ذري،
لڳي ماٽ مِرُن ڪي، ڏونگر پون ڏري،
وڃن وڻ ٻري، اوڙ ايري ڪينڪي.

شاهہ لطيف دائمي قدرن جي تحليل ڪرڻ وارين ڪيفيتن ۽ ناقابل بيان ڪيفيتن واري احساس مان جڏهن گذري ٿو، تڏهن اهڙين ڪيفيتن ۽ احساسن کي دائميت بخشڻ جو درس پڻ ڏئي ٿو:

نهائين ڪان نينهن، سک منهنجا سپرين!
سڙي سارو ڏينهن، ٻاهر ٻاق نہ نڪري.

احساساتي قدرن ۽ ڪيفيتن کي پنهنجي شاعريءَ ۾ جڏهن سميٽي ٿو، تڏهن اُهي ڪيفيتون بہ شاندار بڻجي وڃن ٿيون ۽ اهڙيءَ طرح سندس فڪر آفاقيت جي معراج ڏانهن سفر شروع ڪري ٿو، تڏهن شاهہ لطيف ايئن بہ چئي ڏئي ٿو:

مرڻ مون سين آءُ، پنڌيءَ تو پند ڪريان!

سماجي ڪمٽمينٽ جو اهڙو اظهار دنيا جي ڪنهن بہ شاعر وٽ ڪونهي. اهڙي ڪلاسيڪيت ۽ آفاقي قدرن جو اهڙو تحفظ دنيا جي ڪنهن بہ شاعر وٽ ڪونهي. اُهو اعزاز صرف عظيم ترين شاعر شاهہ لطيف وٽ ئي آهي. عبدالواحد آريسر چيو هو:

”جيڪا شاعري ۽ ادب پنهنجي اهميت هر سماج ۾ قائم رکي، جيڪو ادب ڪائناتي اُصولن جي روشنيءَ ۾ لکيو ويجي ٿو، ۽ ايندڙ زمانن تي محيط هجي ٿو، جيڪا شاعري دنيا جي انقلابن، تحريڪن ۽ حادثن جي باوجود هر زماني ۾ پنهنجو سحر قائم رکي ٿي، اُها شاعري ۽ ادب ”ڪلاسيڪي ادب“ چورائي ٿو.“(1)

محترم عبدالواحد آريسر جي انهيءَ ڳالھ مان انومان اُهو نڪري ٿو تہ جيڪو ادب مستقبل ۾ پنهنجي آفاقيت نٿو وڃائي ۽ پنهنجي دور ۾ ڪن افادي بنيادن جو رواج وجهي ٿو ۽ مستقبل جو ادب انهن بنيادن کي اپنائي ٿو تہ ماضيءَ جا اُهي فڪري بنياد درحقيقت ڪلاسيڪي بنياد هئا. شاهہ لطيف پنهنجيءَ شاعريءَ ۾ فني ۽ فڪري حوالي سان اهڙا ڪئين بنياد قائم ڪيا، جن جي بنياد تي اڄ جي سنڌي ادب ۽ شاعري روان ۽ دوان آهن. فڪر ۽ فلسفي جي لحاظ کان شاهہ لطيف بہ سماج جا جيڪي آفاقي قدر

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

جوڙي ٿو، تن ۾ دراصل نئين سنڌ جي نئين ترقي يافته سماج جي آئيڊيالاجي لڪيل آهي. جيئن پاڻ چوي ٿو:

هلو هلو ڪاڪ ترين، جتي گهڙجي نينهن،
نه ڪا رات نه ڏينهن، سيڪو پسي پرين ڪي.

هڪ ٻيو بيت ڏسو، جنهن ۾ اهڙا ڪلاسيڪي ۽ فڪري بنياد سمجهڻ لاءِ ٺئي آهن:

سيوا ڪر سمونڊ جي، جتي جر وهي ٿو جال،
سوين وهن سير ۾، ماڻڪ موتي لعل،
جي ماسو مڙيئي مال، ته پوچارا پُر ٿئين.

سنڌ جي مستقبل واري سماج جي اڏاوت ۽ خاڪو به ڪجهه هن طرح پيش ڪيو ويو آهي، جنهن مان نه صرف آئندي جي سائنس جي پيشنگوئي ٿيندي نظر اچي ٿي، پر ايندڙ نئين سنڌ جي آجپي جي تشڪيل ۽ نون رجحانن ۽ نئين فڪري ادب ۽ ڪلاسيڪي ادب جي نين روايتن جا اهڃاڻ پڻ رونما ٿين ٿا:

جت نه پکيءَ پير، تتي تمڪي باهڙي،
ٻيو پاريندو ڪير، ڪاهوڙڪيءَ ڪير ريءَ.

ٻئي طرف شاهه لطيف وٽ، ماضيءَ جي شاعرن جيان ڪلاسيڪي ادب جو تصور زمان و مڪان ۾ قيد ڪونهي. محترمه ج ع منگهاڻيءَ صاحبه پنهنجي هڪ مضمون بعنوان ”ڪونج نه پسي ڪڪ...“ ۾ لکي ٿي: (2) ”حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي هڪ اهڙو غير معمولي ۽ حيرت جهڙو بيمثال انسان آهي، جيڪو وقت جو محتاج ڪونهي، وقت جي هر پل تي سندس راڄ آهي، لطيف سائين وٽ ماضي، حال ۽ آئيندي جو ڪوبه قيد ڪونهي، هو رهنما آهي ڪالهه جو، اڄ جو ۽ سڀاڻ جو. سندس رهنمائيءَ جي ڪا حد ۽ مدو ڪونهي، هاڻي اهو اسان جو ظرف ۽ پيمانو آهي ته لطيف ڪان ڇا ٿا وٺون يا حاصل ڪريون؟“

محترم تاج بلوچ پنهنجي هڪ مضمون ۾ لکي ٿو:

”سرريئلزم هجي يا ماڊرن ازم، جديد حسيت وارو لاڙو هجي، يا ٻيو ڪو

نظريو، اُهي سڀ ڀٽائيءَ جي شاعريءَ ۾ دل نشين پيرائي ۾ حيران ڪندڙ حد تائين موجود آهن. ايتري قدر جو يورپ ۾ اُهي سڀ لاڙا متروڪ ٿي چڪا آهن، پر ڀٽائيءَ جي شاعريءَ ۾ انهن سيني لاڙن ۽ نظرين جو سنگم اڄ بہ شاندار ۽ جاندار نظر اچي ٿو...“ وڏيڪ ساڳئي مضمون ۾ تاج بلوچ لکي ٿو:

”اسان وٽ ڪلاسيڪس کي پراڻي وکر جي معنيٰ ۾ ورتو ويجي ٿو، جڏهن تہ ڪلاسڪس جي معنيٰ آهي اُهو تخليقي عمل جيڪو ماڻهن جي ميراث بڻجي، انهن جي زندگيءَ جو اهم حصو ٿي وڃي، اهو عمل ئي ڪلاسيڪي تخليقي عمل آهي.“ (3)

منهنجي خيال مطابق مٿئين منهنجي بحث ۽ حوالن ڪانپوءِ ثابت ٿي وڃي ٿو تہ:

1. ڀٽائيءَ جي ڪلاسيڪيت جي عملي شڪل هن طرح آهي تہ ڀٽائيءَ ڪائناتي سچ (Universal Truth) يا حياتيءَ جي آفاقي، سماجي قدرن کي ئي گهڻو ڪري پنهنجي شاعريءَ ۾ سميٽيو پئي آهي ۽ جنهنجي عملي ۽ فڪري شڪل سندس شاعريءَ ۾ موجود سماجن جي حياتين جا ابدي، آفاقي ۽ سماجي قدر آهن. جيڪي اخلاقي، فڪري ۽ آفاقي قدر ڪڏهن بہ مرڻا نہ آهن ۽ جيئرا رهڻا آهن، انهن قدرن جو موت سماج جو موت ئي ثابت ٿي سگهي ٿو.
2. ڀٽائيءَ جي تخليقي ڪلاسيڪي ادب جو تاجي پيٽو ماضي، حال ۽ مستقبل تي منحصر آهي.
3. ڪلاسيڪي ادب جي انهيءَ وصف جي پيروي ڪجي تہ، ”جيڪو ادب پنهنجي دؤر ۾ ڪي اهڙا فني ۽ فڪري بنياد ارپي، جن جي بنياد تي مستقبل جي تعمير ڪئي وڃي تہ اُها ئي ڪلاسيڪيت آهي يا ڪلاسيڪي ادب آهي.“

تہ پوءِ ڀٽائي مستقبل جي بہ مستقبل جو شاعر آهي ۽ ڀٽائيءَ جي شاعريءَ ۾ اُهي سڀ فني ۽ فڪري روايتون ۽ بنياد موجود آهن، جن جي بنياد تي اڄ جو جديد سنڌي ادب آهستگيءَ سان ترقي ڪري پيو.

دنيا جي ادب ۾ ”ڪلاسيڪيت“ ۽ ”ڪلاسڪ“ اصطلاحن کي جهڙيءَ طرح

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

ساڳي معنيٰ ۾ نٿو ورتو وڃي، اهڙيءَ طرح ڪلاسيڪيت Classicism ڪي هڪ تحريڪ چوڻ ۾ بہ ڪي تضاد آهن. اڪثر نقادن جي خيال مطابق ڪلاسيڪيت ڪو ادبي لاڙو ڪونهي، پر هيءَ هڪ فني تحريڪ آهي، جيڪا فنون لطيفہ جي سيني شاخن جو احاطو ڪري ٿي. سنگيت جي سُرن ڪي بہ ڪلاسيڪيت ڪوٺيو ويندو آهي. هيءَ تحريڪ يورپ ۾ سترهين ۽ ارڙهين صديءَ ۾ اُڀري. هن تحريڪ ڪي جتي روم ۾ سرڪاري سرپرستي حاصل ٿي، اتي هن تحريڪ ڪي انسان دوست بہ نہ ڪوٺيو ويو، ڇو تہ بنيادي طرح بادشاهن جي ثناخوانيءَ واسطي هئي، پر ڀٽائيءَ وٽ اهڙي ڪلاسيڪيت قطعي ڪانهي. ڀٽائيءَ جي شاعري عوام جي پيڙهيل طبقي جي وڏيڪ نمائندگي ڪري ٿي. ڀٽائيءَ وٽ تصوف بہ ڪلاسڪ بڻجي ٿو تہ سماجي وحدة الوجود وارو نظريو بہ ڪلاسڪ بڻجي وڃي ٿو، رومانيت بہ ڪلاسڪ بڻجي وڃي ٿي تہ فڪر ۽ فلسفو بہ ڪلاسڪ بڻجي وڃي ٿو، انهيءَ ڪري ڀٽائيءَ جي شاعريءَ جو جيڪو فڪر ۽ فلسفو آهي، سو ئي ڪلاسيڪيت آهي. ڀٽائيءَ جو فن بہ ڪلاسيڪي آهي، پر اُهو بہ پنهنجي اٿاهہ تخليقي عمل جي پائيداريءَ ڪارج آهي نہ ڪي دنيا جي ادب جي ڪنهن فني لاڙي طور؟

جن نا اُميدي نور، اُميد اوندهہ ان ڪي،
صبح جو سور، جن سريو تن سڪ ٿيو.

محترم ضياءَ شاهہ لکي ٿو: (4)

”ڪلاسڪ Classic لغوي معنيٰ ۾ اول درجي تي رسيل عمدي شيءِ يا وٿ ڪي چئجي ٿو. ادبي دنيا ۾ ان ۾ هيٺيون خاصيتون آهن:

(الف) پنهنجي دؤر جي عروج جي معيارن مطابق

(ب) آئيندي لاءِ مثال طور ڪتب ايندڙ.

(ٻ) عوام ۽ خواص ۾ مقبول

(ڀ) محفوظ ڪيل.

شاهہ لطيف جي شاعري نہ صرف پنهنجي تخليقي جوهر ۾ مثال طور ڪتب اچي ٿي ۽ هر عام و خاص ۾ مقبول بہ آهي. نہ صرف محفوظ ڪيل ۽ پائيدار شئي آهي، پر اُها پنهنجي دور جي سيني ادبي، فني ۽ فڪري معيارن کان بلند ٿي، فن ۽ فڪر جا

Shah Abdul Latif Bhitai Chair

نوان پئمانا بہ جوڙي ٿي، جنهن ڪري سندس شاعري دنيا جي ادب ۾ ڪلاسيڪيت جي بہ سرواڻ آهي، جيئن ڀٽائي پاڻ چوي ٿو:

پاڻ مَ ڪٽج پاڻ سين، ريءَ وسيلي وڃ،
ڀيلو ڀري ڀڃ، اڪنڊ ڪڻ عميق جي.

هر ڪنهن تخليقڪار جي پنهنجي تخليقي دنيا هجي ٿي. ڪلاسيڪي شاعري ڪندڙ شاعرن جي پنهنجي هڪ جدا تخليقي دنيا هئي ۽ اڄ جي تخليقڪار جي پنهنجي تخليقي دنيا آهي. ٻہ الڳ دور آهن، الڳ ترجيحات آهن، جيڪي فني بہ آهن ۽ فڪري بہ آهن. سوال اُهو ٿو پيدا ٿئي تہ جيڪڏهن اڄ جي جديد سنڌي ادب ۾ ماضيءَ جون فني ۽ فڪري ڪلاسڪ شيون نہ هونديون تہ اڄ جو سنڌي ادب پنهنجي ماضيءَ جي فني ۽ فڪري تسلسل کان ڌار ٿي ويندو، جنهن ڪري اسان کي ماضيءَ جي سيني روايتن کي نئين ادب سان سلهاڙڻو پوندو. ضرورت انهيءَ ڳالهہ جي آهي تہ ڀٽائيءَ صاحب جي ڪلاسيڪي ادب ۽ شاعريءَ جي نہ رڳو پيروي ڪريون، پر انهيءَ کي نئين ادب ۾ تحليل پڻ ڪريون. اُهو ئي ڀٽائيءَ جو پيغام ٿي سگهي ٿو:

گولا جي گراهہ جا، جوتا سي جوڳي،
ڦٽل سي ڦوڳي، جن شڪم سانديا.

حوالا

1. آريسر، عبدالواحد - انٽرويو—ماهوار ”سنڌ رويو“، ڪراچي.
2. منگهاڻي، ج ع - مضمون: ”ڪونج نہ پسي ڪک...“ ماهوار ”پيغام“، ڪراچي.
3. بلوچ، تاج - مضمون: ”شاهہ جي شاعريءَ ۾ پيڙا“، تتحقيقي جرنل، مارچ، 2005ع.
4. شاهہ، ضياءُ - خط، ماهوار ”سوجهرو“، جنوري، 2007ع.

Shah Abdul Latif Bhitai Chair